

Sygn. akt III CZP 36/13

UCHWAŁA

Dnia 24 lipca 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jacek Gudowski (przewodniczący)

SSN Jan Górowski (sprawozdawca)

SSN Katarzyna Tyczka-Rote

Protokolant Katarzyna Bartczak

w sprawie z powództwa M. P.
przeciwko T.Dystrybucja S.A., Oddział w K., Międzynarodowemu Portowi
Lotniczemu K.-B. sp. z o.o. w B.
i Skarbowi Państwa - Jednostce Wojskowej Nr [...] w B.
o zapłatę,
po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym
w dniu 24 lipca 2013 r.
zagadnienia prawnego
przedstawionego przez Sąd Okręgowy w K.
postanowieniem z dnia 10 stycznia 2013 r.,

"Czy można dochodzić tzw. roszczeń uzupełniających (art. 224 k.c.,
225 k.c. i 230 k.c.) w przypadku naruszeń innych niż pozbawienie
właściciela nieruchomości władztwa nad rzeczą, w szczególności
uzasadniających roszczenie negatoryjne?"

podjął uchwałę:

**Właściciel rzeczy może żądać od posiadacza służebności
wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z rzeczy (art. 224 § 2
i art. 225 w zw. z art. 230 oraz art. 352 § 2 k.c.).**

Uzasadnienie

Zagadnienie prawne przedstawione do rozstrzygnięcia Sądowi Najwyższemu przez Sąd Okręgowy w K. powstało przy rozpoznawaniu apelacji M. P. oraz pozwanej T. Dystrybcja S.A. od wyroku Sądu Rejonowego w K. z dnia 14 lutego 2012 r. Orzeczeniem tym zasądzono powodowi - jako właścicielowi nieruchomości - od pozwanej spółki kwotę 53 360 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 15 listopada 2011 r. i oddalono powództwo w dalszej części, w tym przeciwko Międzynarodowemu Portowi Lotniczemu w K.- B. sp. z o.o. oraz Skarbowi Państwa – Jednostce Wojskowej nr [...] w B. w całości.

Na nieruchomości powoda stanowiącej działkę nr 417/1 o pow. 13 arów, położonej w M., objętej księgą wieczystą nr [...], którą nabył w dniu 11 listopada 1989 r. od K. H., zostały zbudowane w 1984 r. urządzenia energetyczne – transformator i stacja napowietrzna z linią średniego napięcia, użytkowane obecnie przez T. Dystrybcja S.A. Poprzednikiem prawnym tej spółki była E. sp. z o.o., która została utworzona w 1993 r. jako jednoosobowa spółka Skarbu Państwa, przekształcona z przedsiębiorstwa państwowego Zakładu Energetycznego w K. Przez działkę powoda przebiega też podziemny kabel elektroenergetyczny, łączący szafkę licznikową, znajdującą się na słupie energetycznym linii powietrznej niskiego napięcia zlokalizowanego na działce nr 1093 w M. z latarnią oświetlenia przeszkodowego, znajdującą się na wzgórzu na działce nr 395 w M. Obecnie kabel nie jest używany do przesyłu energii elektrycznej. Był odbiorcą zasilania latarni oświetlenia przeszkodowego Międzynarodowego Portu Lotniczego w B. do dnia 8 lutego 2005 r.

Zarówno transformator, jak i napowietrzna linia średniego napięcia stanowią elementy przedsiębiorstwa pozwanej spółki. Konserwacji tych urządzeń pracownicy T. Dystrybcja S.A. dokonują co pięć lat, wchodząc na nieruchomość powoda bez jego zgody, co jest możliwe, gdyż w 2004 r. zdemontowali furtkę w ogrodzeniu powoda. Także poprzednia właścicielka działki nr 417/1 nie wyrażała zgody na umieszczanie urządzeń przesyłowych, a o ich zainstalowaniu dowiedziała się

później. Za ich umieszczenie ani powód, ani jego poprzedniczka prawna nie otrzymali odszkodowania.

Sąd pierwszej instancji uwzględnił częściowo powództwo wobec pozwanej T. Dystrybucja S.A. na podstawie art. 224 § 2 w zw. z art. 225 i art. 230 k.c. Transformator i stację z linią średniego napięcia uznał za urządzenia, które wchodzi w skład przedsiębiorstwa pozwanej (art. 49 k.c.), a tym samym nie stanowią części składowych nieruchomości powoda i strona pozwana jest ich posiadaczem. Przyjął, że skoro pozwany nie wykazał, że objęcie w posiadanie przedmiotowej nieruchomości nastąpiło w wykonaniu decyzji o jakiej mowa w art. 35 ustawy z dnia 12 marca 1958 r. o zasadach i trybie wywłaszczenie nieruchomości (jedn. tekst: Dz. U. z 1982 r., Nr 11, poz. 79) i poprzednik pozwanej spółki miał świadomość, iż strona pozwana jest posiadaczem przedmiotowej nieruchomości w zakresie zajętych pod urządzenia przesyłowe, to władanie pozwanej spółki było w złej wierze. W związku z tym wskazał, że nie upłynął trzydziestoletni letni termin niezbędny do stwierdzenia zasiedzenia służebności przesyłu. Poza tym zwrócił uwagę, że skoro powód wytoczył powództwo o zapłatę tytułem wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z jego nieruchomości w 2005 r., to nastąpiła przerwa biegu zasiedzenia.

Według oceny Sądu drugiej instancji, nawet jeżeli miałyby dojść do zasiedzenia służebności przesyłu, to i tak pozostawałoby zagadnienie, czy za okres poprzedzający zasiedzenie powód może wystąpić z roszczeniem o wynagrodzenie za bezumowne korzystanie z jego działki. Zwrócił również uwagę na to, że powód nigdy nie występował z powództwem negatoryjnym. W związku z tym w sprawie wystąpił problem, czy dopuszczalne jest roszczenie o bezumowne korzystanie z nieruchomości (art. 224 § 2 i 225 k.c.), skoro negatywne stanowisko w tej kwestii zostało zaprezentowane w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 15 kwietnia 2011 r., III CZP 7/11 (OSP 2012, nr 10, poz. 93).

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Pomimo rozbieżności w literaturze, w judykaturze w zasadzie jednolicie przyjęto, że art. 225 i art. 224 § 2 k.c. w zw. z art. 352 § 2 i art. 230 k.c. mogą mieć odpowiednie zastosowanie do rozliczeń między właścicielem i posiadaczem

służebności, a więc także służebności przesyłu (por. uchwały Sądu Najwyższego: z dnia 8 września, 2011 r., III CZP 43/11, OSNC 2012, nr 2, poz. 18, z dnia 17 czerwca 2005 r., III CZP 29/05, OSNC 2006, nr 4, poz. 64 i wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 14 grudnia 2004 r., II CK 255/04, LEX nr 277869, z dnia 11 maja 2005 r., III CK 556/04, LEX nr 221731, z dnia 8 czerwca 2005 r., V CK 679/04, LEX nr 311353, z dnia 8 czerwca 2005 r. V CK 680/04, LEX nr 180843, z dnia 17 czerwca 2005 r., III CK 685/04, LEX nr 277065, z dnia 24 lutego 2006 r., II CSK 139/05, LEX nr 201025, z dnia 8 grudnia 2006 r., V CSK 296/06, LEX nr 359471; z dnia 25 listopada 2008, II CSK 346/08, LEX nr 484714, z dnia 20 stycznia 2009 r., II CSK 229/08, LEX nr 527196, z dnia 3 kwietnia 2009 r., II CSK 459/08, LEX nr 607254, z dnia 3 kwietnia 2009 r. II CSK 470/08, LEX nr 599755, z dnia 3 kwietnia 2009 r., II CSK 471/08, LEX nr 607255, z dnia 29 kwietnia 2009 r., II CSK 560/08, LEX nr 511039, z dnia 16 lipca 2009 r., I CSK 511/08, LEX nr 584191, z dnia 20 sierpnia 2009 r., II CSK 137/09, LEX nr 578037, z dnia 11 grudnia 2009 r., V CSK 175/09, LEX nr 688048, z dnia 3 lutego 2010 r., II CSK 444/09, LEX nr 578038, z dnia 6 maja 2010 r., II CSK 626/09, LEX nr 585769). Odmienne odosobnione stanowisko wyrażone zostało w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2007 r. II CSK 457/06 (LEX nr 339717) i w postanowieniu z dnia 15 kwietnia 2011 r. III CZP 7/11 (OSP 2012 nr 10, poz. 93).

Pierwszy z podniesionych argumentów na uzasadnienie tego odosobnionego od utrwalonej linii judykatury stanowiska odwołuje się do art. 352 § 2 k.c., odróżniającego posiadanie służebności od posiadania rzeczy, co miałyby wyłączać kwalifikowanie posiadania służebności jako posiadania zależnego i tym samym stosowanie w tym wypadku art. 230 k.c. Nie można podzielić tego argumentu, gdyż z samej definicji posiadania (art. 336 k.c.) wynika, że posiadaczem rzeczy jest nie tylko ten, kto włada nią jak właściciel (posiadacz samoistny), ale także kto włada rzeczą jak użytkownik zastawnik, najemca dzierżawca lub mający inne prawo, z którym łączy się określone władztwo nad cudzą rzeczą (posiadacz zależny). Kodeks cywilny zerwał z koncepcją, że przedmiotem posiadania jest prawo do rzeczy, a nie rzecz jako taka. Innymi słowy, dopiero w ramach posiadania rzeczy, wyróżnia się posiadanie samoistne odpowiadające na gruncie dekretu z dnia

11 października 1946 r. - Prawo rzeczowe (Dz. U. Nr 57, poz. 319 ze zm.) posiadaniu rzeczy i posiadanie zależne odpowiadające dawnemu posiadaniu praw.

Zawarte w art. 336 k.c. wyliczenie rodzajów posiadania zależnego rzeczy jest przykładowe: jest nim władanie rzeczą w zakresie ograniczonych praw rzeczowych: użytkowania, zastawu, ale także służebności. Potwierdza to wykładnia językowa art. 352 § 1 k.c., który jednoznacznie stanowi, że kto faktycznie korzysta z cudzej nieruchomości w zakresie odpowiadającym treści służebności, jest posiadaczem służebności. Zgodnie z zasadami wykładni językowej i systemowej, zawarte w § 2 tego przepisu pojęcie „posiadanie służebności” oznacza zatem władztwo nad rzeczą odpowiadające treści służebności. Do takiego ograniczonego władania rzeczą, a więc z istoty swej posiadania zależnego, stosuje się odpowiednio przepisy o posiadaniu rzeczy. Unormowanie zawarte w art. 352 k.c., dotyczy wyłącznie posiadania służebności, a zatem nie dotyczy uprawnień właściciela wobec posiadacza zależnego w złej wierze i w związku z tym zawarte w nim odesłanie nie ma większego znaczenia co do stosowania przepisów chroniących własność, do których należą między innymi art. 230, 225 i 224 k.c. Trafnie natomiast podniesiono w literaturze, że skoro do posiadania służebności stosuje się odpowiednio przepisy o posiadaniu rzeczy (art. 252 § 2 k.c.), zatem skoro w art. 224-225 i 230 k.c. mowa jest o „posiadaniu rzeczy” to przepisy te stosuje się także do korzystania przez władającego cudzą rzeczą w zakresie służebności przesyłu.

Posiadanie służebności czynnej np. służebności drogowej ma charakter swoisty, gdyż uprawnienia wynikające z jej treści, są co do władania rzeczą z reguły ograniczone. Przykładowo, osoba, która wykonuje służebność drogową korzysta z rzeczy w ściśle ograniczonym zakresie, tj. tylko w celach komunikacyjnych. W literaturze podkreślono, że aby uniknąć wszelkich wątpliwości, a zarazem zwrócić uwagę na swoistość posiadania w zakresie służebności, co ma znaczenie praktyczne, ustawodawca w art. 352 § 1 k.c. zaliczył wykonywanie służebności do posiadania rzeczy. Należy dodać, że już na gruncie Prawa rzeczowego przyjęto, że posiadanie przechodu i przejazdu korzysta z ochrony posesoryjnej bez potrzeby wykazywania się tytułem ustanawiającym taką służebność (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 6 października 1958 r., 2CO 10/58, PiP 1960, nr 3, s. 167).

Z tej specyfiki posiadania służebności należy wywieść wniosek, że punktem odniesienia dla ustalenia odpowiedniego wynagrodzenia dla właściciela nie mogą być w zasadzie stawki czynszu lub dzierżawy nieruchomości, gdyż w tym wypadku stopień ograniczenia władztwa właściciela jest z reguły mniejszy, np. gdy nad nieruchomością przebiega sieć elektroenergetyczna, to niewyłączona jest możliwość upraw gruntu.

Trafnie w uchwale z dnia 17 czerwca 2005 r. III CZP 29/05 wyjaśniono, że odwołanie się w tym wypadku do roszczeń deliktowych oraz z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia nie zabezpiecza w dostatecznym stopniu interesu prawnego właściciela. Odmówienie więc właścicielowi roszczenia uzupełniającego roszczenie negatoryjne mogłoby stanowić naruszenie Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności wraz z Protokołem dodatkowym nr 1 (Dz. U. z 1995 r., Nr 36, poz.175 ze zm.), nakazującym poszanowanie rozumianego szeroko prawa własności oraz postanowień Konstytucji nakazującej równą ochronę własności i dopuszczającej ograniczenie tego prawa za odszkodowaniem (art. 64 ust. 2 w zw. z art. 21 ust. 2).

Nie można także podzielić drugiego argumentu, jaki podniesiony został w uzasadnieniu postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 9 marca 2007 r., II CSK 457/06 i w uzasadnieniu uchwały Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 1998 r. III CZP 62/97 (OSNC 1998, nr 6, poz. 91), prezentowanego także przez niektórych przedstawicieli doktryny, na poparcie zapatrywania, że roszczenie za bezumowne korzystanie z nieruchomości bez tytułu prawnego przysługuje właścicielowi, który w tym czasie był legitymowany do wystąpienia z roszczeniem windykacyjnym. Przeciwny i dominujący w judykaturze pogląd wyrażony został między innymi w uchwałach składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego: z dnia 26 maja 2006 r., III CZP 19 /06 (OSNC 2006, nr 12, poz. 195) i z dnia 19 marca 2013 r., III CZP 88/12 (dotychczas nie publ.) oraz w uchwale z dnia 17 czerwca 2005 r., III CZP 29/05 (OSNC 2006, nr 4, poz. 64).

Należy pamiętać, że zarówno w orzecznictwie, jak i w piśmiennictwie przyjęto, iż roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z rzeczy ma charakter obligacyjny i gdy powstanie, uzyskuje byt samodzielny, niezależnie od roszczeń

chroniących własność (art. 222 § 1 i 2 k.c.); może zatem być samodzielnie dochodzone niezależnie od roszczenia windykacyjnego albo negatoryjnego i jest samodzielnym przedmiotem obrotu (por. np. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 1967 r., II CKN 57/96, OSNCP 1967, nr 6 -7, poz. 92 i z dnia 14 lutego 1967 r., I CR 443/66, OSNCP 1967, nr 9, poz. 163 oraz uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 22 kwietnia 2002 r., III CZP 21/02, OSNC 2002, nr 12, poz. 149). Utrata własności rzeczy nie powoduje więc utraty możliwości żądania wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy w okresie, w którym właścicielowi prawo to przysługiwało. Przesądza to argument, że jednym z roszczeń uzupełniających jest możliwość żądania odszkodowania za utratę rzeczy, które przysługiwać może dopiero wtedy, gdy ani prawo własności ani roszczenie windykacyjne nie wchodzi w rachubę. Ponadto także z art. 229 § 1 k.c. wynika, że gdy właścicielowi rzecz została zwrócona i w rezultacie nie przysługuje mu już roszczenie windykacyjne przeciwko byłemu posiadaczowi rzeczy, to nie jest wyłączona możliwość żądania wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy. Zawarte w tym przepisie pojęcie „zwrotu rzeczy” w przypadku roszczenia negatoryjnego może być interpretowane jako chwila zaprzestania naruszeń.

Zaprezentowany pogląd, jak wynika z poczynionych uwag, ukształtował się w judykaturze, po wejściu w życie w dniu 1 stycznia 1965 r. kodeksu cywilnego, zatem odstępnie obecnie od niego stanowiłoby czynnik destabilizujący stosunki gospodarcze (por. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 października 2003 r., P 3/03, OTK ZU 2003, nr 8A, poz. 82). Taka zmiana interpretacji prowadziłaby do naruszenia istotnej wartości jaką jest stabilność stosunków prawnych (por. wyrok Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości w Luksemburgu z dnia 8 kwietnia 1976 r. w sprawie 43/75 Gabrielle Defrenne przeciwko Societe Anonyme belge de navigation aeriene Sabena, Lex Polonica nr 1150855).

Odwoływanie się do rozwiązań występujących w prawie niemieckim także nie ma większego znaczenia. Przede wszystkim w kodeksie cywilnym niemieckim nie występuje regulacja podobna do występującej w prawie polskim. Po przepisie § 985 BGB, dotyczącym roszczenia windykacyjnego, następują przepisy, które normują w szczególności roszczenia uzupełniające, a następnie w § 1004 BGB zawarta jest regulacja roszczenia negatoryjnego. Pomiędzy tymi uregulowaniami

znajduje się wiele innych unormowań nawiązujących do roszczenia windykacyjnego, nieprzystających jednak do rozwiązań naszego kodeksu cywilnego. Trudno zatem z porównania kodeksu cywilnego niemieckiego oraz kodeksu cywilnego wyciągać zbyt daleko idące wnioski dotyczące polskiego prawa. Przeciwnie, właśnie różnica w systematyce obydwu kodeksów może wskazywać na trafność wiązania w prawie polskim roszczeń uzupełniających także z roszczeniem negatoryjnym.

Wprawdzie poza zakresem przedstawionego zagadnienia pozostaje kwestia wpływu ewentualnego zasiedzenia służebności przesyłu na dochodzone roszczenie, niemniej należy zauważyć, że nabycie przez posiadacza własności lub służebności na tej podstawie, jest usprawiedliwione ochroną porządku prawnego, co pozwalało uznać, że choć następuje bez rekompensaty dla właściciela, ograniczenie to jest zgodne z art. 31 Konstytucji. Także regulacje przewidujące nabycie przez posiadacza prawa na skutek niezakwestionowanego długoterminowego posiadania są zgodne z interesem społecznym i nie naruszają art 1 Protokołu nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (por. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 30 sierpnia 2007 r. w sprawie J.A. Pye (Oxford) Ltd v. The United Kingdom, nr 44302/02, LEX nr 292787). Należy więc rozważyć, czy funkcja zasiedzenia nie sprzeciwia się przyznaniu w takim wypadku podmiotowi, który utracił w ten sposób swe prawo wszelkich roszczeń uzupełniających. Taki wniosek może wynikać z uzasadnienia uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 26 maja 2006 r., III CZP 19/06.

Z tych względów, na podstawie art. 390 § 1 k.p.c., należało podjąć uchwałę, jak na wstępie.